

4. Маланій Е. Екзистенціалізм в українсько-німецькому літературному просторі (на матеріалі прозових творів про другу світову війну). *Studia methodologica*, 2014. С. 104–108
5. Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми: Науковий семінар. За редакцією Романа Гром'яка. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 339 с.
6. Філософський словник за ред. В. Шинкарука; Головна редакція української радянської енциклопедії. Київ, 1986. 774 с.
7. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник, 2002. 751 с.
8. Abbagnano Nicola. Existentialism. URL: <http://www.abbagnanofilosofo.it/abbagnanonicola-Existentialism-01.php>

Оксана Кобильняк,

Науковий керівник – кандидат філологічних наук,
доцент Гайда Ольга,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ПРИЙМЕНИКОВА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI-XVII СТ.: СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Статус прийменника в українській мові є важливим, оскільки ця частина мови взаємодіє з іншими морфологічними та синтаксичними категоріями, сприяючи формуванню повноцінних конструкцій. Прийменники можуть визначати відносини між об'єктами, вказувати на напрямок чи мету, а також використовуватися для вираження залежності між частинами складних речень.

Прийменник – це частина мови, яка відповідає на питання "де?" чи "за допомогою чого?". Його основна роль полягає в вираженні просторових відносин, а також у вказівці на час, обставини та інші обставинні відносини в реченні. Важливо відзначити, що прийменникова система в українській мові відзначається

багатством лексичних одиниць, які виконують подібні функції. Структурна різноманітність та гнучкість прийменників роблять їх важливим елементом для розуміння семантики та граматики української мови[2].

За будовою прийменники можна поділити на прості, складні та складені. За походженням прийменники поділяються на непохідні та похідні.

Починаючи з кінця XVI століття, були створені перші оригінальні праці з української граматики. Їх автори досліджували та описували специфічні особливості мовної системи української мови. Лаврентій Зизаній, Мелетій Смотрицький та Іван Ужевич вважаються найвидатнішими теоретиками староукраїнської мови, чий внесок значною мірою сприяв розвитку мовознавства.

Лаврентій Зизаній у праці “Грамматика словенска” (1596) в параграфі “СѢ предлозѣ” (частина “СѢ етвмологіи”) визначає прийменник як “часть слова скланѣма, прѣ(д) иными слова част(ѣ)ми полагаѣма” та подає сімнадцять прийменників (прийменник по повторюється двічі): вѣ, кѣ, сѣ, прѣ(д)/прѣдо, на(д)/надо, по(д)/подо, ѡ, на, по/по нас, при, ѹ, ѡ(т), изѣ, чрезѣ, по/вѣ(д)лугѣ, ради, вѣмѣсто [4]. Дослідник зазначає, що певні морфемі, які зазвичай використовуються як префікси, наприклад "вѣ(з)", "вѣсѣ", "про", "прѣ", "разѣ", також можуть функціонувати як прийменники, коли вони стоять окремо від слів. В такому разі, на його думку, ці прийменники можуть вживатися з чотирма відмінками: родовим, давальним, знахідним та орудним.

Період XVI-XVII століть в історії української мови був складним і визначався політичними та культурними змінами в регіоні. У той історичний період українські землі були розділені між трьома потужними державами: Річчю Посполитою, Московським царством та Османською імперією.

На початку XVII століття в Україні існувало кілька діалектів, і писемність була в основному представлена церковнослов'янською мовою. Однак з появою друкарської справи в Києві в середині XVI століття, почав розвиватися книжний стиль української мови. Перші друковані тексти українською мовою належали до релігійної тематики [5].

Значний вплив на розвиток української мови мав і єзуїтський ліцей в Львові, де викладання велося українською мовою, а учні отримували освіту в області гуманітарних наук, математики та природничих наук. Ліцей став центром української культури і літератури.

Українська мова цього періоду мала багато діалектних особливостей, і не існувало єдиної літературної норми. Проте зусилля граматиків та лінгвістів засвідчили прагнення до систематизації та стандартизації мови, що стало фундаментом для подальшого розвитку української літературної мови.

Прийменникова система української мови того періоду, то вона була досить розвиненою. У писемних пам'ятках XVI–XVII століть, фіксується використання прийменників та їхніх варіантів. Серед них варто відзначити такі, як: близько, в чась, ведле, ведлугъ, взгледомъ, взираючи на, вмѣсто, вмѣстѣ, водлугъ, вслѣдъ, выше, дла, дѣла, з сторони, за вѣдомостю, задля, звышъ, змежи, зподъ, зпосродку, изза, коло, кромѣ, между, межи, на мѣсце, на прозбу, около, подлугъ, подла, посредь, прежде, противко, противъ, ради, черезъ [3].

Дослідження вживання прийменників у давніх текстах завжди було і є, складним завданням, оскільки такі тексти можуть бути обмеженими за обсягом, а також вони можуть бути написані в мовах, які можуть вже не існувати або їхні форми можуть суттєво відрізнятися від сучасних. Проте, лінгвісти та філологи використовують різні методи дослідження для вивчення вживання прийменників у старовинних текстах. Деякі з цих методів включають: граматичний аналіз тексту, морфологічний аналіз конкретних прийменників, вивчення синтаксичних структур, зіставний аналіз, аналіз контекстуальних ситуацій, дослідження текстових жанрів, порівняння з іншими мовами.

Прийменникову систему української мови у XVI–XVII століттях можна охарактеризувати як етап формування та поступового розвитку. На цьому етапі мови відбувалася перехідна фаза від використання сполучників та обставинників для вираження просторових та часових відносин до певного введення прийменників у синтаксис.

Донедавна вважалося, що прийменники поділяються на первинні, які не мають прямого походження від інших слів, та вторинні, які утворилися від повнозначних слів. Однак точний поділ за цим критерієм стає проблематичним через різницю між етимологічними та сучасними характеристиками прийменників. Деякі з прийменників, наприклад "крізь," "крім", "ради," "завдяки," пройшли деетимологізацію та втратили початкові слова, що призвело до їх сприйняття як непохідних[1].

У сучасній мові запропоновано поділ прийменників на первинні та вторинні з урахуванням синхронічної точки зору. Первинні прийменники, такі як "на," "у," "за" не мають відповідних повнозначних слів у сучасній мові. Загалом, їх кількість невелика і вони є спільними для багатьох слов'янських мов. Ці прийменники відрізняються від вторинних більшою абстрактністю, узагальненістю значень та давністю походження.

Первинні прийменники мають багатозначність і використовуються з різними відмінками, наприклад, "в", "з", "за", "між." На відміну від них, вторинні прийменники, які виникли недавно від конкретних слів, частіше однозначні та можуть виступати як прислівники чи іменники.

Система вторинних прийменників в українській мові XVI-XVII століть була докладно розроблена та успадкована переважно з праслов'янської

Сучасна лінгвістика описує вторинні прийменники як слова, які мають вивідний зв'язок зі самостійними частинами мови, такими як прислівники (дієприслівники) та іменники. Ці прийменники мають кілька характерних ознак: вони пов'язані з повнозначними словами, зазвичай є однозначними, не виконують функції дієслівних префіксів, переважно поєднуються з одним відмінком, і багато з них не мають аналогів у інших слов'янських мовах

У XVI-XVII століттях українська граматики пережила бурхливий розвиток. Цей період збагатився такими фундаментальними працями, як граматики Л. Зизанія, М. Смотрицького та І. Ужєвича. В цих працях вперше було проведено системне та структурне дослідження граматичної системи української мови. Прийменник було чітко окреслено як окрему частину мови, незмінну за

граматичними категоріями, але здатну вільно поєднуватися з іншими частинами мови, за винятком називного відмінка. Прийменникова система української мови XVI-XVII століття визначалася перехідним характером, відображала вплив різних соціокультурних та освітніх чинників, та відзначалася етапом поступового розвитку та стабілізації граматичних структур. У сучасній мові первинні прийменники залишаються важливим елементом, але їхні формальні та семантичні характеристики можуть відрізнятися від тих, які були характерні для XVI–XVII століть. Проте їхня роль у структурі мови та їхній внесок у вираження різноманітних синтаксичних зв'язків залишаються актуальними об'єктами дослідження для сучасних лінгвістів. Вторинні прийменники української мови є важливою частиною її морфологічної системи, відображаючи етимологічний зв'язок із первинними словами та піддаючись постійним процесам розвитку та новоутворення, що і продемонстровано на основі прийменникової основи XVI-XVII століття та сучасної української мови.

Список використаної літератури

1. Безпояско О.К. Граматика української мови. Прийменник. Первинні та вторинні прийменники. Віртуальна читальня освітніх матеріалів для студентів, вчителів, учнів та батьків 2008-2024. URL: <https://subjectum.eu/ukrmova/gramatica/92.html>
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. Наукова думка 1980. – 286 с.
3. Гайда О. М. Історія розвитку мови. Прийменник ДБЛÆ в українській мові XVI-XVII століть: особливості граматики та семантики 2019. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/2322-4649-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/2322-4649-1-SM%20(1).pdf)
4. Лаврентій Зизаній. Граматика словенська (1596). Ізборник – 2024. URL: <http://litopys.org.ua/zyzgram/zy.htm>
5. Розквіт староукраїнської літературної мови (XVII – перша половина XVIII століття). Ізборник – 2024. URL: <http://litopys.org.ua/rusaniv/ru05.htm>